

ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ ІНСТИТУТІВ РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНЦІЇ

ТАРНАВЬСКА Н. П.

доктор економічних наук

Тернопіль

Постановка проблеми. В сьогоденні економічних реаліях перед економічною наукою постає завдання дослідити новітній аспект захисту рівних умов конкуренції – його міжнародний характер: суб'єкти, що діють у сфері взаємовідносин кількох держав, повинні підпорядковувати свою поведінку узгодженим правовим нормам, що сформовані відповідними міжнародними інститутами. Необхідність перегляду поглядів на розуміння і способи регулювання конкуренції зумовлюється зміною парадигми світового розвитку і становленням нового світового порядку. Сьогодні є очевидною низька дієвість чинних механізмів державного й наддержавного впливу на глобальне конкурентне середовище, що є наслідком наростаючого, однак не вирішуваного протиріччя між глобальним характером найважливіших економічних процесів і в основному локальним (в межах окремих країн або їх об'єднань) підходом до трансформації регуляторних механізмів, які б сприяли формуванню міжнародної конкурентної політики, адекватної нинішнім і прогнозованим економічним процесам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомими дослідниками природи і форм конкуренції, типів ринку залежно від характеру конкуренції є І. Ансофф, В. Базилевич, А. Бранденбургер, А. Вальрас, Р. Вернон, Ф. Вірсема, А. Гальчинський, В. Геєць, Я. Гордон, П. Друкер, М. Енрайт, Б. Кваснюк, Ф. Котлер, В. Лагутін, Ж. -Ж. Ламбен, Дж. Макартур, Г. Мінцберг, Дж. Мур, Б. Нейлбафф, М. Портер, К. К. Прахалад, В. Рамасвами, А. Сливоцькі, Р. Солоу, Дж. Стіглер, Р. Фатхутдінов, Г. Хемел, А. Чандлер, Й. Шумпетер, А. Юданов.

Проблематику формування нового світового порядку з окресленням його майбутніх вертикальних, горизонтальних, функціональних зв'язків, а також різних підходів до його побудови (у т. ч. цивілізаційного глобально-інтегрованого, системно-формаційного) вивчають відомі зарубіжні фахівці: Г. Албо, В. Баді, З. Бжезінський, Й. Галтунг, Г. Кіссінджер, С. Мендповітц, Дж. Розенау, Дж. Сорос, Р. Фальк, Ф. Фукуяма, С. Хантінгтон та інші. Проблеми створення систем безпеки, у т. ч. й економічної, у світовому масштабі становили предмет досліджень таких західних науковців, як Е. Азер, А. Ахарія, Б. Баді, С. Браун, А. Волферс, Т. Гоббс, М. Каплан, Д. Кауфман, У. Ліппман, Ш. Монтеск'є, Г. Моргентау, Ч. Мур, К. Норр, Дж. Робінзон, Є. Ротшильд, С. Тітлі, Н. Спикмен, В. Хайек, С. Хофман, Е. Чемберлен.

Невирішені частини проблеми. В сучасній наукових джерелах не нагромаджено достатнього числа результативних досліджень, які в умовах глобалізації стали б теоретичним підґрунтям методології формування си-

стемних і гармонізованих інституційних впливів на розвиток світогосподарських процесів з метою створення дієвої конкурентної політики в межах мегаекономіки. Це значною мірою зумовлюється неспроможністю сучасної економічної науки пояснювати сутність і динаміку явищ та процесів глобалізованого економічного сьогодення, а також відсутністю в традиційних парадигмах економічної теорії підґрунтя для передбачення тенденцій розвитку ринкового середовища.

Метою статті є окреслення напрямів формування теоретико-методологічного підґрунтя системи інституціонального забезпечення дієвості заходів конкурентної політики у світовому масштабі.

Основні результати дослідження. Світова економіка набула ознак глобальності, що проявляється й у процесах трансформації конкурентного середовища. Зростання відкритості ринків, зменшення і усунення бар'єрів у міжнародній торгівлі через лібералізацію економік більшості країн світу та процеси дерегулювання призводять до окреслення нових явищ, які потребують теоретичного узагальнення та переосмислення донедавна успішних інституціональних засад розвитку конкурентного середовища і в окремих країнах, і в масштабах глобального економічного простору. Останніми роками у світовій економіці сформувалося ряд мегатенденцій, які пов'язані, в першу чергу, із глобальною факторною мобільністю і доступністю ресурсів, глобальною експансією нововведень і використанням знань, зростанням тиску транснаціональних економічних суб'єктів на національні ринки, окресленням центрів випереджувального розвитку, які конкурують між собою за лідерство на міжнародній арені, що нагромаджує потенціал наростання нерівності між країнами.

Дослідження цих процесів потребує вивчення глибинних змін природи конкуренції, яка пов'язується з активізацією інтеграційних та партнерських відносин між конкурентами, розвитком теорії галузевих ринків, формуванням надпотужних корпоративних структур у новій галузевій організації, процесами конвергенції традиційних галузей та реконфігурації бар'єрів входження в галузь. Глобалізація інноваційної сфери та бурхливий розвиток інформаційного суспільства привели до появи нових видів інформаційно-комунікаційних технологій, що зумовило розвиток засад для формування нового типу конкурентних переваг, пов'язаних з розвитком принципово нової ресурсної бази виробництва.

Зважаючи на нинішню неспроможність класичної теорії міжнародних систем інтерпретувати ряд економічних явищ глобального світу, актуалізується проблема формування нової парадигми конкурентного середовища. Її формування потребує узагальнення і переосмислення всієї сукупності чинників, які безпосередньо чи опосередковано впливають на стан і перспективи роз-

витку конкурентного середовища, а також теоретичної організації багатого фактологічного матеріалу, що демонструє зміну стратегічного поля взаємозалежності країн на глобальному ринку. Це створить передумови для системного бачення проблеми, перегляду традиційних уявлень про напрями трансформації конкурентного середовища і, як результат, – формування цілісної теорії, що стане підґрунтям для перегляду норм і правил поведінки суб'єктів глобального ринку для формування і розвитку умов їх ефективної діяльності.

Сьогодні міжнародний бізнес як форма взаємодії суб'єктів господарювання на міждержавному рівні змінює свою конфігурацію через переростання глобалізації з розряду окресленої свого часу ключової тенденції світогосподарського розвитку до всеохоплюючого процесу, що включає політичну, економічну, соціальну, екологічну, науково-технічну, культурну та інші складові, і не має зворотного напрямку. Глобалізація сьогодні є однією з визначальних сил, що пов'язана з світоцивілізаційними процесами і все більше впливає на напрями і темпи їхнього розвитку.

Проведені нами дослідження дозволили окреслити основні ознаки глобалізації, які зумовлюють зміну конфігурації міжнародного бізнесу як багатовекторного явища: формування глобально функціонуючого виробничого процесу; взаємозалежність і взаємопроникнення національних економік, а також створення виробничих та інших утворень без урахування національних кордонів; взаємозалежність фінансових систем країн світу і наростання їх фінансової єдності; труднощі держав у формуванні незалежної економічної політики; інтенсифікація руху капіталу, товарів, робочої сили; зростання ролі та значущості наддержавних інституцій у регулюванні глобальних проблем, особливо щодо глобального управління ресурсами планети, перерозподілу світового доходу тощо.

Дослідження трансформаційних процесів у міжнародному бізнесі дозволило здійснити ряд узагальнень щодо його нових сутнісних характеристик, які, у свою чергу, тісно переплітаються з глобальними цивілізаційними процесами і визначають новітню конфігурацію міжнародного бізнесу. До таких його принципових рис нами віднесено:

- взаємозалежність і узгодження у світовому масштабі процесів глобалізації та регіональної інтеграції. Сучасна наукова думка виокремлює кілька концептуальних підходів до розуміння сучасної світової динаміки: 1) постійна гомогенізація й універсалізація шляхом глобалізації; 2) розгляд світу як фундаментально гетерогенної системи, яка систематично породжує протистояння; 3) поєднання двох зазначених підходів – «фрагментативність» (Дж. Розенау, *fragnetragive*) як узгодження процесів фрагментації та інтеграції. Враховуючи означені процеси, варто досліджувати тенденції й особливості формування та функціонування транснаціональних компаній, регіональних утворень тощо;

- інтелектуалізація усіх сфер суспільного життя на тлі глобальної експансії нововведень та бурхливий

розвиток передумов формування суспільства, заснованого на знаннях, з урахуванням створення і розвитку нових світових центрів інтелектуального капіталу. Сьогодні міжнародний бізнес має достатній потенціал формування знань принципово вищого рівня і темпів їх використання порівняно з аналогічними процесами, обмеженими національними кордонами. Взаємне доповнення і систематичне оновлення знаннєвого багажу створює додаткові конкурентні переваги для міжнародних бізнесових утворень будь-якого типу;

- зміна пріоритетів у виборі об'єктів інституційного впливу та в окресленні ролі державних і наддержавних структур у регулюванні конкурентного середовища. Це відбувається на основі розуміння зміни природи конкуренції та сприйнятті її як боротьби за інтелектуальне лідерство з одночасним розвитком нових форм конкуренції, міграції центрів привабливості бізнесу і, відповідно, центрів конкуренції. При такому підході конкуренція сприймається як боротьба за майбутнє і за своїм змістом є інноваційним процесом із закономірним зміщенням акцентів управління у бік мега- і макрочинників, що потребує інституціональних змін для створення потенціалу і векторів розвитку конкурентного середовища;

- доступність глобального бізнес-сервісу, розвиток якого зумовили процеси інтернаціоналізації бізнесу незалежно від державних кордонів та орієнтованого виключно на зростання ефективності діяльності;

- актуалізація міжкультурних стосунків в межах транснаціональних корпорацій, регіональних утворень, транскордонного співробітництва тощо. Цей принциповий аспект міжнародного бізнесу потребує додаткових досліджень для формування базису узгодження економічних, ментальних, етнічних, соціальних цілей в межах міжнародних бізнесових структур.

Аналіз основних передумов забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання на всіх рівнях глобальної економіки свідчить, що орієнтири національного розвитку в сучасному глобалізованому світі знаходяться не всередині національної економіки – вони винесені далеко за її межі, а створення дієвої моделі конкурентного середовища потребує урахування і гармонізації впливу чинників мега-, макро- та мікросередовища на діяльність суб'єктів господарювання. Виходячи з цього, глобальне конкурентне середовище доцільно розглядати як мега-систему формування, підтримування і розвитку середовища функціонування суб'єктів господарювання, яка потребує створення гарантованих рівноправних умов їх конкуренції привзаємозалежності та взаємопроникненні ринків в межах узгодженого правового поля, забезпечуючи при цьому стійкий економічний розвиток.

Таке розуміння конкурентного середовища охоплює й процес розширення поля конкуренції від класичного уявлення про конкуренцію суб'єктів господарювання як таких, що мають схожість з точки зору споживачів, до можливості появи у споживача неспорідних альтернатив використання наявних ресурсів. Ринки й ринкові можливості, а також варіанти використання

ресурсів досить корельовані, що зумовлює значну обмеженість якісного їх оцінювання при автономному дослідженні. Крім того, аналіз інтенсивності конкуренції та конкурентоспроможності суб'єкта господарювання потребує виявлення причинно-наслідкових зв'язків конкуренції на товарних ринках, ринках капіталу й робочої сили. Тому вже сьогодні доречно говорити про формування глобального конкурента для суб'єктів господарювання, що функціонують у конкретній сфері бізнесу, як про закономірність розвитку конкурентного середовища, яка має ознаки внутрішньо необхідного, сталого і суттєвого зв'язку між явищами й процесами в його межах. При цьому глобального конкурента для конкретного суб'єкта господарювання доцільно сприймати не у традиційному його розумінні (транснаціональна корпорація, що реалізує глобальну стратегію; США і Китай як глобальні конкуренти у всесвітньому масштабі), а як суб'єкта (реального чи потенційного), який у будь-який момент здатний до впливу на конкретного споживача з метою оволодіння його ресурсами, пропонуючи аналогічні або альтернативні способи задоволення потреб.

Розглянуті новітні аспекти конкуренції логічно передбачають необхідність перегляду поглядів на розуміння і способи побудови дієвого конкурентного середовища, що зумовлюється зміною парадигми світового розвитку і становленням нового світового порядку. Нинішні економічні механізми конкуренції між державами за створення сприятливішого конкурентного середовища в межах своєї країни без узгодження регуляторних дій з основними інститутами наддержавного значення є, на наш погляд, безперспективними. Поряд з тим, сьогодні є очевидною неадекватна дієвість чинних механізмів державного і наддержавного впливу на середовище конкуренції, що є наслідком наростаючого, однак не вирішуваного протиріччя між глобальним характером найважливіших економічних процесів і в основному локальним (в межах окремих країн або їх об'єднань) підходом до формування регуляторних механізмів, які б сприяли розвитку рівноправних умов конкуренції. Прикладом незгодженості міждержавних регуляторних заходів є політика «конкурентної лібералізації», яка часто призводить до дестабілізації на міждержавному рівні у формі торговельних воєн та інших дискримінаційних заходів та передбачає використання, як правило, необґрунтованих митних бар'єрів. Аналіз практики міжнародної торгівлі демонструє часте використання «преференційних» зональних і двосторонніх угод, внаслідок чого треті країни потерпають від дискримінації. З іншого боку, прагнення створити сприятливі умови для залучення капіталу призводить до використання механізмів податкової конкуренції. Корельованим з цією проблематикою є протиріччя у розумінні сутнісних аспектів функціонування офшорних зон – реалізація демпінгової політики чи конкурентних переваг шляхом запровадження понижених (нульових) податкових ставок.

Проблематичність розроблення дієвих засобів наддержавного впливу на конкурентне середовище зумовлюється існуючим протиріччям всієї міжнародної

системи: з одного боку, існування національного суверенітету передбачає компенсацію недоліків ринкового механізму державою, тоді як на глобальному ринку вплив наддержавних структур обмежується відсутністю системи спільних пріоритетів розвитку. Виходячи з цього, актуалізується проблема створення інституціональної системи світової економіки, в основу якої необхідно покласти новий теоретичний фундамент, сформований відповідно до реалій і перспектив світового розвитку. Сьогодні окреслилися два концептуальних підходи щодо формування моделі регулювання глобальних процесів: перший передбачає недоцільність детермінування поведінки держав в межах існуючої міжнародної системи (формування узгодженої поведінки та отримання взаємних вигод державами на основі співробітництва за існуючого зовнішнього середовища), а другий базується на обґрунтуванні необхідності створення світового уряду (зміна середовища для коригування поведінки держав і заперечення можливості співробітництва у турбулентному середовищі).

Окреслення дисгармонії глобалізації бізнесу і можливостей урядів окремих країн впливати на ситуацію за межами своїх кордонів і відстоювати свій суверенітет актуалізує проблематику формування «світового уряду», доцільності передачі частини суверенітету міжнародним організаціям, обґрунтування прогнозів щодо послаблення ролі держави у регулюванні конкурентного середовища на користь наддержавних інституцій. Виходячи з цього, пріоритетними напрямками теоретичних і прикладних досліджень глобального конкурентного середовища при формуванні нового світового порядку стають: обґрунтування нового бачення державного суверенітету країн і меж міждержавної інтеграції при відмові від «державоцентристського» підходу до розуміння сутності механізму регулювання конкурентного середовища; перегляд статусу і напрямів трансформації міжнародних організацій, які формують сфери наддержавного впливу на параметри розвитку конкурентного середовища при розгляді його як мегасистеми. ■